

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE *arıg turug*, *arıg silig* ve *arıg süzük* İKİLEMELERİ ÜZERİNE

Emrah BOZOK*

Öz: Eski Uygur Türkçesi dönemine ait metinler bağlamında “temiz” anlamını karşılayan *arıg* sözcüğünün temizlik kavram alanına giren *turug*, *silig* ve *süzük* sözcükleriyle kurduğu ikilemelerin bağlamda kazandığı anlam farklılığı dikkat çekicidir. Metinlerde *arıg* sözcüğünün kavram alanına giren *arıg turug*, *arıg silig* ve *arıg süzük* ikilemeleri de *arıg* sözcüğü gibi temiz anlamını karşılamaktadır. Ancak yüzey yapıda aynı anlamı karşılayan bu ikilemelerin kullandıkları bağlamlara derin yapıda birbirinden farklı anlamlar kazandırdıkları gözlemlenmiştir. *Arıg* sözcüğü temel alınarak kurulan bu ikilemelerin anlam bilimsel açıdan ele alınması, söz konusu yapıların “temiz” anlamını karşılarırken birbirlerinden farklı boyutları içerdiğini göstermiştir. Çalışma, *arıg turug*, *arıg silig* ve *arıg süzük* ikilemelerinin temiz anlamını karşılarırken aynı zamanda bağlama kazandırdığı anlam farklılığını ve Türk dilinin anlam bakımından ifade gücünü de göstermektedir. Çalışmada ortaya konulan tespit, zaman içerisinde yıpranmış, tahrip olmuş metinler üzerinde tamirat yaparken metinde yer alan *arıg* sözcüğü üzerinden eksik yapılara dair araştırmacılara yorum yapma imkânı da sunacaktır.

Anabtar Sözcükler: Eski Uygur, İkileme, temizlik, *arıg turug*, *arıg silig*, *arıg süzük*.

On arıg turug, arıg silig and arıg süzük Hendiadyoins in Old Uighur Turkish

Abstract: In Old Uighur Turkish texts, the word *arıg* meets the meaning of clean. This word creates hendiadyoins with the words *turug*, *silig* and *süzük* entering the concept of cleanliness. These reduplications add meaning to the sentence structure. This is also note worthy. In the texts *arıg turug*, *arıg silig* and *arıg süzük* are entered in to the concept field of the word *arıg*, and they are also clean. However, it has been observed that these reduplications that meet the same meaning in the surface structure give different meanings to the contexts in which they are used. The semantics of these reduplications established on the basis of the word *arıg* have shown that they contain different dimensions while meeting the clean meaning of the sestructures. While the study meets the clean meaning of the reduplications *arıg turug*, *arıg silig* and *arıg süzük*, it also shows the meaning difference that the sentence brings to the sentence and the power of expression of the Turkish language in terms of meaning. The study will provide the opportunity to comment on the missing places by means of the *arıg* word in the texts while making repairs on worn and destroyed texts over time.

Keywords: Old Uighur, Reduplication, Cleaning, *arıg turug*, *arıg silig*, *arıg süzük*.

0. Giriş:

Türk dilinde ikilemeler, başlangıçtan itibaren Türkçe metinlerde görülen söz öbekleridir. Eski Uygur metinlerinde ikili yapıların kullanım sıklığı, dikkat çeken bir durumdur. İkilemelerin kullanım sıklığını, dil gibi karmaşık bir yapının örüntüleri içinde tek bir sebebe bağlayarak açıklamak mümkün değildir. Metinde ahengi kurmak, kulak aşinalığı elde etmek ve akılda kalıcılığı sağlamak gibi çeşitli amaçlar ikilemelerin

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Mardin / TÜRKİYE. E-posta: emrahbozok@gmail.com ORCID No: 0000-0001-5369-7487

tercih sebepleri arasında görülebilir. Ancak ikili kullanımların en mantıklı açıklamalarından biri, bu metinlerin ağırlıklı olarak dinî içerikli ve bu dinlerin de yeni intisap edilen dinler olmasıdır.

Uygurlar döneminde hem Manihaizm hem de Budizm dinlerine ait öğretiler, Türkçeye aktarılmıştır. Yeni bir dine ait öğretiyi benimseyip içselleştirmek ne kadar zor bir durum ise bu öğretilerin dilini kavramak ve kendi dilinde ifade etmek de o denli zor bir uğraşı alanını ifade eder. Üzerinde çalışılan mefhum din gibi önemli bir müessese olduğundan herhangi bir yanlış düşme veya günaha girme kaygısıyla öğretiyi tam ve doğru anlamak veya ifade etmek, bu metinlerle uğraşan kişilerin temel kaygılarından birini oluşturur. Uygur metinlerinin geç istinsah tarihleri XIII. yüzyılı bulsa da metinlerin yazım ve imla özellikleri, asıl metinlere en yakın noktadadır. Çünkü öğretiyi yanlış aktarma ve günaha girme korkusu, mütercim ve müstensihleri asıl metne sadık kalma noktasında yönlendirici olmuştur. Uygur mütercimlerin bu kaygı ve endişeleri ortadan kaldırmak için tercümede yeni bir yol izleyerek Türkçede aynı veya yakın anlamlı karşılığı olan sözcükleri yeni sözcükler ile bir arada kullanmak suretiyle, asıl metinde kullanılan terim anlamlı ifadeleri aktarları görülür. Bu usul hem tercümede yeni bir kazanım sağlarken hem de bu işlerle meşgul olan kişilerin dilin söz varlığına, sözcüklerin kavram ve anlam alanlarına vâkif olmayı gerekli kılar.

Yeni girilen dinin öğretilerini anlatan metinleri etkili kılma, ifade gücünü artırma, daha iyi anlaşılmasını sağlama gibi gayretler, ikilemelerin bağlamda üstlendiği işlevlerle örtüşür. Çünkü ikilemelerin aşağıdatanıklanan örneklerine bakıldığında bu örneklerin ağırlıklı olarak dini içerikli metinlerden tespit edildiği görülebilir. İkilemeler, Uygur dönemi metinlerine hem anlatım hem de üslup bakımından katkı sağlamaktadır. İkilemeler sayesinde yakalanan ahenk, iletinin ifade gücünü artırarak Uygur dönem verimlerine ait metinlere has bir üslubun da oluşumunu desteklemiştir.

Uygur dönemi ediplerinin bu ikili kullanımları, metnin anlatımını kuvvetlendirmesi, söz varlığına yeni dâhil olmuş sözcüklerin daha kolay anlaşılıp kabul edilerek dil kullanıcılarının dimağında yer edinmesi amacıyla kabul edilebilir bir yaklaşımdır. Çünkü temelde amaç, kabulü gerçekleştirip dinin öğretilerini yaymak ve daha çok insana ulaşabilmektir. Bunun içindir ki, metnin daha iyi anlaşılmasına bağlı olarak duyulan endişe, ikili sözcüklerin bağlam içerisinde kullanım sıklığını artırmıştır. Zaman içerisinde bu kullanım dönem metinlerinin geneline yayılmak suretiyle bir üslubu oluşturmuştur. Türkçe sözcüklerin de ikili kullanımları, yazıtlardan itibaren kullanılan bir geleneğin bu dönemde daha da gelişerek pekişmesini sağlamıştır.

1. Türk dilinde *arığ*, *turuğ*, *siliğ* ve *süzük* sözcükleri:

Uygur döneminde Türk dilinin ikili kullanımlar ile kazandığı incelik, semantik açıdan bazı kazanımları da beraberinde getirmiştir. Aynı anlam dairesine giren birçok ikili söz öbekleri oluşmuş ve bu yapılar metinlerde kendilerine yer bulmuştur. İki Türkçe sözcüğün bir arada kullanılması ve temel anlamlarını koruyarak bağlam içinde yinelenmesi ifadenin edebi dil değerini zayıflatmasına neden olacaktır. Uygur metinlerinde bu tür yapıların bulunması böyle sözcüklerin kullanımını sırasında ya bağlamda diğerinden farklı bir görev üstlenmesini ya da anlam bakımından diğerlerinden farklı bir anlamı karşılmasını gerektirir. Uygur dönemi metinlerinde temizlik anlam alanına giren *arığ* *turuğ*, *arığ* *siliğ* ve *arığ* *süzük* ikilemelerinin, yüzey yapıda genel olarak “arı, temiz, saf, pak, berrak” anlamlarını verirken bu ifadelerin derin yapıda bağlama kattığı “temiz” anlamının birbirinden farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Söz konusu ikilemelerin yüzey yapıdaki ortak noktaları olan *arig* sözcüğü, Türkçe metinlerde temiz anlamını karşılayan ilk sözcük olup temizlik bağlamında kullanım sıklığı açısından da en yaygın kavramdır. Sözcüğün yapısına dair değerlendirmeler, *arı-g* (Clauson 1972: 213; Röhrborn 2015: 232) şeklindedir. Tekin, sözcüğün ünlüsünün uzun olduğunu *ārı-* (1995: 171) düşünür. Türk dilinde *arig* sözcüğü, Eski Türkçe döneminden itibaren tanıklanmaktadır. Yazıtlarda geçen *y(a)n(a)l(ı)m* : *(a)riğub(u)tı* : *y(e)g* (T, B 37) “Dönelim! (yenilip şerefimizi kirletmektense) temiz utanç daha iyidir.” ifadesinde *arig* sözcüğünün “temiz, kirlenmemiş” anlamıyla mecazî bir anlamı karşılaması, sözcüğün o dönemde dahi Türk dilinde yerleşik sözcüklerden biri olduğunu gösterir (Bozok 2018: 11).

Köktürkçe döneminde bir kez tanıklanabilen *arig* sözcüğü, Uygur dönemi metinlerinde işlek bir önad olarak kullanılır. Sözcüğün bağlam içinde *tört türlüğ tudıgısz kadağsıız arig til bulur* (TT VI, 122) gibi kullanımları görülürken hem yineleme olarak *arig arig şznıg küzedmedimiz* (MS, 65-9) hem de aynı cümlede birden fazlasözcüğü ayrı ayrı niteleyerek *ol kişi suvķakiripet'özinarig yunup yangı arig ton kedip et'özinge edgü yıd yıparlar* (U I, TIII-56,10) gibi şekillerde kullanıldığı görülmektedir.

Clauson'a göre *turug* sözcüğünün başlangıçta karşıladığı temel anlamı durmak iken sözcük, zamanla su için kullanılan berraklaşmak anlamını da karşılamıştır (1972: 538). Türk dilinde “temiz, saf, katıksız, arı, duru, berrak” anlamlarıyla Uygur dönemi metinlerinden itibaren tanıklanan (Bozok 2018: 23) sözcük, bağlam içinde ad veya önad olarak müstakil halde ya da eş çift şeklinde kullanıldığı görülür: *intradati atlıg nizvanısız bodistvķa, yükünür men turuķ süzük atlıg nizvanısız bodistvķa* (TT VI, 361), *yüüzüngüzniing turuğı tolun ayka oğşayur* (AY, 492-8), *ulug nomnung turuğınta ulatu a[lku] turuglar* (AY, 69-11), *tört türlüğ ürüg uzatu ornanmış ög turuglar* (AY, 164-9).

Silig sözcüğünün ilgili çalışmalarda <*sil-ig* (Clauson 1972: 826) şeklinde tespit edilerek erken dönem metinlerinde *silik*, daha sonra *silig* ve çağdaş dönemde ise *sili* şeklini aldığı görülür (Bozok 2018: 18). Uygur dönemi metinlerinde sözcüğün müstakil halde *silig* şekliyle kullanımını şuan için, ne yazık ki tanımlayamıyoruz. *Silig* şekli ise metinlerde özel ad veya önad olarak karşımıza çıkmaktadır. *Silig* sözcüğü, metinlerde genellikle *arig* sözcüğü ile birlikte *arig silig* şeklinde bir ikileme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eylem tabanı *süz-* olarak tespit edilen <*süz-ük* (Clauson, 1972: 862) sözcüğü, ilk olarak Uygur dönemi metinlerinde tanıklanmıştır (Bozok 2018: 19). Sözcük, Uygur metinlerinde *çın kirtü süzük kirtgünç köngül* (AY, 24-22), *süzük köngülin yaruk yüzün* (AY, 13-26), *kök vaydurı erdini teg közüngüzniing süzüki ertingü süzük titir* (AY, 111-1), *süzük körkle sıparur erdinilig toortun yalrıyur teg* (AY, 112-6), *süzük bolur* (BT XX, 0192) şeklinde bazen ad bazen de önad olarak görülür.

Temiz anlamını karşılayan *arig*, *turug*, *silig* ve *süzük* sözcüklerinden tanıklanma açısından en erken tarihli olanı *arig* sözcüğüdür. Sözcük, bu bakımdan dilde yerleşiklik durumuyla *turug*, *silig* ve *süzük* sözcüklerine göre daha öndedir. Hem bu özellik hem de metinlerdeki kullanım sıklığı, *arig* sözcüğüne temizlik bağlamında ikileme oluşturulurken yakın veya benzer anlamlı diğer sözcükleri yanına alarak ikili yapının temel unsuru olma görevini yükler. Bu görevle *arig* sözcüğü, Uygur metinlerinin bir dil üslubu olan ikili sözcük kullanımının da etkisiyle yanına *turuğ*, *silig* ve *süzük* sözcüklerini de alarak temiz anlamı karşılayacak şekilde ikilemeler oluşturmuştur. Türk dilinin tarihi ve köken bilgisine ait sözlüklerinde bu ikilemeler *arig* maddesi içinde verilmiştir (Clauson 1972: 213; DrevS 1969: 52). Diğer madde başlarında değil de *arig*

sözcüğü temel alınıp kurulan ikilemelerin burada sıralanması sözcüğün diğerleri arasındaki konumuna ve onların bu görüşle hareket ettiklerine işaret eder.

2. Uygur Metinlerinde *arığ turug*, *arığ silig* ve *arığ süzük* ikilemeleri:

a) *arığ turug*:

Yüzey yapıda “temiz, arı, duru” anlamlarıyla kullanılan *arığ turug* ikilemesinin somut veya soyut anlamlı sözcüklerle bir arada kullanılarak onları niteleme görevi üstlendiği görülür. İfadenin derin yapıda bağlama kattığı anlam bazen maddi bazen de manevi bir temizlik anlamı olmaktadır:

burkanlarning akmaz aqıtma artamaz bozulmaz arığ turug et'öz boltular (TT VI, 136) “Burkanlarının akmaz, bozulmaz, temiz beden(i) oldular.” ; *arığ turug lnhua çeçek turur* (AY, 495²-20) “temiz lnhuaçeğ(i)dir.” Bağlamda geçen beden ve çeçek sözcükleri somut birer nesne adıdır ve *arığ turug* ifadesi maddi boyutu ile bağlama temiz anlamını vererek *et'öz* ve *lnhua çeçek* sözcüklerini nitelemiştir.

bu yirli tengrili king alığ edgü kılınçlığ için arığ turug yazınçsız erür (TT VI, 242) “bu yerle gök çok geniştir; iyi davranışlı olduğu için temiz ve günahsızdır.” Temiz anlamına gelen *arığ turuğ* ifadesinin bu defa soyut anlamlı bir bağlamda kullandığı görülmektedir. *arığ turug* ifadesinin gerçek manası kaybolmasın ve anlamın somutluk boyutu kaybedilmesin diye *yazınçsız* “günahsız” ifadesinin de aynı bağlamda kullanıldığı görülmektedir. Çünkü bağlam derin yapıda düşünüldüğünde temiz olan beden, günahsız olan da ruhtur. *arığ turug* ifadesi metinde yazılmasa da aslında somut olan bedeni nitelemektedir.

arığ turug nomlug orun-ta nom eşidgeli (AY, 431-12) “temiz, dini öğretili yerde dua dinleyerek” ifadesinde temiz anlamıyla *arığ turug* kendisinden sonraki somut anlama sahip olan *orun* “yer” sözcüğünü nitelemektedir.

üç törlüg ulug müngülük arığ turug sogançığ ıduk nom erdinike (AY, 121-3) “üç türlü, büyük, temiz, sevimli, kutsal dua mücevher(i)ne”, *arığ turug arhant dıntarlarig ölürtüm* (AY, 134-14) “temiz aziz dindarlarını öldürdüm.”, *sansız sakış-sız arığ turug arhantlar kuvragına* (AY, 155¹-23) “çok temiz azizler meclisine”, *arığ turug köngülün* (MS, 27-15) “temiz gönül ile”, *bilge kişi köngülüğ kögüzüg arığ turug tutmuş kergek kılmuş* (MS, 69-39) “bilge kişi gönlünü, kalbini temiz tutmuş gereğ(ini) yapmış (olmalı)” bağlamlarında *arığ turug* ikilemesi devamındaki *erdini*, *arhant dıntarlar*, *arhantlar kuvragı*, *köngül* ve *köngül kögüz* ifadelerini nitelemiş, sırasıyla temiz dua mücevheri, temiz dindarlar, temiz aziz meclisi, temiz gönül ve temiz kalp anlamlarını oluştururken bu sefer bağlama soyut boyutuyla maddi bir temizlik değil, manevi bir temizlik anlamını kazandırmıştır.

b) *arığ silig*:

Bağlamda “temiz, pak, arı” anlamıyla yer alan *arığ silig* ikilemesinin somut sözcükleri niteleyerek ifadeye maddi bir temizlik anlamını kazandırdığı görülür: *arığ silig aş* (Dişastvustik, 143) “temiz yiyecek”, *arığ silig .. yir orunug tilesün* (AY, 488-1) “temiz yer dilesin”, *ötrü ilig beg king yazın ..arığ silig orunug..tangasuk körkle esringü..erdini yinçün uz itdi* (AY, 574-17) “sonra şehzade geniş düzlüğü temiz yeri kıymetli güzel renkli mücevherle sanat eseri yaptı.”, *arığ silig suv üze ayığ yavlağ kılınç-lığ kkir-lerin tapça-ların artuğ artı yumış arıtmuş k(e)rgek* (AY, 144-16) “temiz, pak su ile kötü davranışa ait kirlerini, pasaklarını [günahlarını] fazlasıyla yıkamış, arıtmış (olsa) gerek.”, *arığ silig buğday* (SUK, Lo17-3) “temiz buğday” örneklerinde açık bir şekilde görülmektedir ki *arığ silig* ifadesi sırasıyla *aş*, *yir orun*, *orun*, *suv*,

bugday gibi somut anlam boyutuna sahip sözcükleri nitelemekte ve hem yüzey yapıda hem de derin yapıda bağlama maddi temizlik anlamını kazandırmaktadır.

c) **arıg süzük:**

Yüzey yapıda bağlama “temiz, saf, masum” anlamını verip genellikle soyut sözcükleri niteleyen *arıg süzük* ikilemesinin derin yapıda ifadeye manevi bir temizlik anlamı kazandırdığı görülür: *arıg süzük burkanlar uluşında* (AY, 46-9) “temiz burkanlar ülkesinde”, *suving öz tözi arıg süzük suv uguşı b(e)lgürer* (AY, 75-1) “suyun özü temiz su kanı, soyu belirir”, *kirsiz münsüz arıg süzük tillig erdinisi* (Elmalı 2009: 112) “günahsız temiz dilli mücevheri”, *arıg süzük köngülin* (Elmalı 2009: 68) “temiz, saf gönlüyle”, *arıg süzük küzetü küyü tutgalı* (AY, 34c-18) “temiz bakarak gözetip (elde) tutup” [ikileme bu defa önad değil, belirteç göreviyle bağlama manevi temizlik, saf ve masumiyet anlamı katıyor.], *ol arıg süzük uluşta tuğmaqları bolur* (BT XXXVI, B09) “o temiz(günahsız) memlekette doğuşları olur.”, *arıg süzük ... köngülke* (BT XXXVI, F054) “temiz gönle”, *arıg süzük kösüngüdeki körk teg arıg süzük köşünür* (Totenbuch, 215-216) “temiz aynadaki görüntü gibi temiz, berrak görünür.”¹ Örneklerde *arıg süzük* ifadesi genellikle soyut anlama sahip *burkanlar uluşı*, *suv uguşı*, *erdini, köngül*, *uluş*, *kösüngü* sözcüklerini niteleyerek bağlama “saf, masum, temiz” gibi manevi bir temizlik anlamı kazandırır.

3. Sonuç:

Uygur Türkçesi metinlerinde söz konusu ikilemelerin genellikle birer önad olarak kullanıldığı ve içinde yer aldıkları bağlamlara yüzey yapıda temiz anlamı katarken derin yapıda anlama farklı boyutlar kazandırdığı görülmüştür.

Arıg turug ikilemesi kullanıldığı bağlama göre hem maddi hem de manevi temizlik anlamı kazandırırken *arıg silig* ikilemesi genellikle somut anlamlı sözcükleri niteleyerek “arı, pak, temiz” anlamlarında maddi bir temiz anlamı kazandırmaktadır. *Arıg süzük* ikilemesi ise daha çok soyut anlamlı sözcükleri niteleyerek kullanıldığı bağlama temizliğin genellikle manevi boyutuyla ilgili bir anlamı kazandırdığı görülmüştür.

Çalışmada gözlemlenen *arıg turug*, *arıg silig* ve *arıg süzük* sözcüklerinin bağlama kazandırdığı anlam farkı, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ve dolayısıyla temsil ettiği Türk dilinde semantik açıdan ne kadar hassas ve sözcüklere anlam verme noktasında ne denli özenli bir tutum gösterildiğini de yansıtmaktadır.

Söz konusu ikilemelerin bağlam içinde tespit edilen bu anlam inceliği, Uygur dönemi sözlük ve metinleri üzerine çalışacak araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Metinlerin okunmasında ve zamana karşı yenik düşerek tahrip olmuş, aşınmış olan kısımlarında yapılacak tamiratlarda *arıg turug*, *arıg silig* ve *arıg süzük* ikilemelerinin geçtiği bağlama bu nazarla bakılması metnin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca tamirat sırasında bu çalışmadaki semantik tespit sayesinde *arığ* sözcüğünün tespit edildiği yerin bağlamı anlaşıldığında devamındaki sözcüğün *uruğ*, *silig* veya *süzük* olma ihtimalini düşündürecek ve doğru tespitin yapılabilmesinde araştırmacılara yön gösterecektir.

¹ Bağlamda anlam inceliği, ayna sözcüğü üzerindedir. Ayna, temelde beş duyu organıyla algılanabilen somut bir sözcük iken aynanın işlevsel olarak ortaya çıkardığı görüntü gerçek değil yansıma bir görüntüdür. Zaten bağlamda ikinci kez kullanılan *arıg süzük* yapısı görünmek eylemiyle öbek kurup görüntünün yansıması üzerinde durup derin yapıda temiz, açık seçik anlamında soyut bir bağlam oluşturmuştur.

Kısaltma ve Kaynakça

- AY→ KAYA, Ceval, (1994), *Uygurca AltunYaruk Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- BOZOK, Emrah, (2018), *Türkçenin Söz Varlığında Temizlik Kavram Alanı* (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BT XX→ ZİEME, Peter, (2000), *BerlinerTurfantexte XX, Vimalakirtinirdesasutra*. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschrift fragmenten von Berlin und Kyoto. Mit einem Appendix von Jorinde Ebert: Ein Vimalakirti-Bild fragment aus Turfan, Turnhout: Brepols.
- BT XXXVI→ YAKUP, Abdurishid, (2016), *BerlinerTurfantexte XXXVI, Altuigurische Aparimitäyus-Literatur und klein eretantrische Texte*, Turnhout: Brepols.
- CLAUSON, Gerard, (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Dışastvustik** →KALJANOVA, Elmira, (2005), *Uygurca Dışastvustik Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım* (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DrevS**→NADELJAEV, V.M., (1969), *Drevnetjurskij Slovar*, Leningrad.
- ELMALI, Murat, (2009), *Daşakarmapathaavadaānamālā Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım* (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MS**→ TEKİN, Şinasi (1960), *MaytrisimitBurkancuların Mehdisi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*, Uygurca Metinler II, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- RÖHRBORN, Klaus, (2015). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien-Neubearbeitung- II. Nomina- Pronomina-Partikeln* Band 1: a-asvık, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- SUK**→ YAMADA, Nobuo, (1993), *SammlungUigurischerKontrakte: Textband*, Osaka University Press.
- TEKİN, Talat, (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Totenbuch**→ ZİEME, P. - KARA G. , (1978), *Ein Uigurisches Totenbuch*, Budapest: Akademia Kiado.
- TS**→ *Türkçe Sözlük*, (2011), Ankara: TDK Yayınları.
- TT VI**→ BANG, W., (1934), *Türkische Turhan-Texte, VI. DasBuddhistische Sūtra Sükiz Yükmäk*, Berlin: Verlag Der Akademie Der Wissenschaften in komission Bei Walter De Gruyter.
- U I**→ MÜLLER, F.W.K., (1908), *Uigurica*, Berlin: Verlag Der Königl. Akademie Der Wissenschaften In Komission Bei Georg Reimer.